

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Το πλαίσιο του συνταγματικού δικαίου

Κάθε άνθρωπος διαβιώνει σε εδαφική έκταση που, με εξαίρεση όσες δεν υπάγονται σε κυρίαρχη εξουσία, χαρακτηρίζεται από την αντίστοιχη έννομη τάξη και αναγνωρίζεται διεθνώς ως κράτος¹ ή τελεί υπό κρατικό έλεγχο.

Φέρει – με εξαίρεση τους ανιθαγενείς – εθνική ταυτότητα που αποκαλείται *ιθαγένεια* ή *υπηκοότητα*, την οποία, κατ' αρχήν, του παρέχει το κράτος στο έδαφος του οποίου γεννήθηκε και η οποία δηλώνει τον νομικό δεσμό του προς αυτό.

Υπόκειται σε σύνολο κανόνων οι οποίοι αποκαλούνται *δίκαιο* και καθορίζουν τις σχέσεις του με το κράτος που του παρέχει την ιθαγένεια – ή και αυτό στο έδαφος του οποίου *διαμένει*, αν είναι άλλο από το κράτος το οποίο του παρέχει την ιθαγένεια – όπως και τις σχέσεις του με άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που, αντιστοίχως, διαβιούν ή εδρεύουν στη χώρα της οποίας έχει την ιθαγένεια ή στην οποία διαμένει.

Διαπιστώνει, ότι το κράτος το οποίο του παρέχει την ιθαγένεια, δηλαδή του οποίου είναι *πολίτης*, ή στο οποίο διαμένει, δηλαδή του οποίου είναι *κάτοικος*, διαθέτει σύστημα κανόνων που καθορίζουν το *πολίτευμά* του, ότι οι κανόνες αυτοί ανευρίσκονται συνήθως σε γραπτό κείμενο που αποκαλείται *σύνταγμα*, και ότι πολίτευμα είναι ο τρόπος οργάνωσης και άσκησης της εξουσίας που αποκαλείται *πολιτική* και ανήκει στο κράτος.

Πληροφορείται, ότι τα κράτη διέπονται από διάφορων ειδών πολιτεύμα-

1. Τα κράτη, συχνά, υποδεικνύονται και με τους όρους *χώρες* ή *πολιτείες*, με απόδοση έμφασης είτε στη μορφή του πολιτεύματος που τα διέπει είτε στην πολιτειακή τους δομή.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

τα τα οποία, ανεξάρτητα από την ονομασία που τους προσδίδει το οικείο σύνταγμα, λαμβάνουν από τους θεωρητικούς της *αντιπροσωπευτικής και φιλελεύθερης δημοκρατίας* τον γενικό χαρακτηρισμό *δημοκρατικά* ή τον επίσης γενικό χαρακτηρισμό *μη δημοκρατικά* ή *αυταρχικά*. Και ότι ένας δόκιμος τρόπος να γνωρίσει αν το πολίτευμα μίας χώρας εντάσσεται στην κατηγορία των δημοκρατικών πολιτευμάτων, είναι να ενημερωθεί αν το πλέγμα των ρυθμίσεων που οργανώνουν τη λειτουργία του – με άλλα λόγια, το σύνταγμα ως ενιαίο γραπτό κείμενο, αδιάφορο αν αποκαλείται με τον όρο αυτό, ή οι κανόνες, αδιάφορο γραπτοί ή εθιμικοί ή, κατά συνδυασμό, γραπτοί και εθιμικοί, που επέχουν θέση καταστατικού χάρτη – αποδίδουν, κατά το περιεχόμενο και κατά την εφαρμογή τους, τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 3 του άρθρου 21 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Οι οποίες συμπυκνώνουν, κατά τον ακόλουθο τρόπο, την ουσία της *έμμεσης* ή *αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας* ως πολιτικό πλαίσιο μιας κοινωνίας ανθρώπων οργανωμένης σε *κράτος* και διεπόμενης από τις αρχές της αρχές της *ελευθερίας* και της *ισότητας* στο επίπεδο της *πολιτικής αντιπροσώπευσης* της: «Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της χώρας του, είτε αμέσως είτε εμμέσως, με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους» (...) «Η λαϊκή θέληση είναι το θεμέλιο της κρατικής εξουσίας».

2. Αντικείμενο και ιστορικότητα του συνταγματικού δικαίου

Την οργάνωση και λειτουργία του αντιπροσωπευτικού και δημοκρατικού πολιτεύματος έχει ως αντικείμενο το συνταγματικό δίκαιο², το οποίο οφείλει τη γένεση και διαμόρφωσή του ως διακεκριμένος κλάδος του δικαίου, αφενός, στην πρακτική αλλά και σε κείμενα του αγγλικού πολιτεύματος, αφετέρου, στα Συντάγματα και τις Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων που, εκατέρωθεν του Ατλαντικού, περί τα τέλη του 18ου αιώνα, απέδωσαν και οργάνωσαν την πολιτειακή πραγματικότητα η οποία προέκυψε στις οι-

2. Ο όρος χρησιμοποιείται στο παρόν πόνημα μόνο για τα πολιτεύματα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

κείες έννομες τάξεις από τη ρήξη, αφενός, με τη μητρόπολη, αφετέρου, με το Ancien Régime³.

Ρήξη σχέσεων εξουσιασμού αρχικά για τη Συνομοσπονδία (1776) δεκατριών Πολιτειών⁴ και κατόπιν την Ομοσπονδία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (1787) έναντι της Μεγάλης Βρετανίας ρήξη καθεστωτικής συνέχειας στη Γαλλία. Με κοινή έκβαση, τη συστηματοποίηση, διά των κανόνων του γραπτού συντάγματος, του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος που, όπως μετεξελίχθηκε, καθορίζει το περίγραμμα των αναπτύξεων που ακολουθούν – εφόσον και το ελληνικό Σύνταγμα εμπνέεται από το ίδιο ιδεολογικό αποθεματικό – αλλά και υπαγορεύει την παροχή αναγκαίων διευκρινίσεων για τον τρόπο παρουσιάσής τους. Όστε να καθίσταται ευκολότερα κατανοητή η διαμόρφωση του συνταγματικού δικαίου κατά τους δύο περίπου αιώνες από τη γέννησή του, ως νέου κλάδου του δικαίου, οφειλόμενη τόσο στην εξέλιξη των θεσμών που συγκροτούν τις διάφορες εκφάνσεις του αντιπροσωπευτικού και, από ένα χρονικό σημείο και εφεξής, δημοκρατικού πολιτεύματος, όσο και στην εξάπλωση και εδραίωση της ιδέας της δημοκρατίας. Όπως το κύμα *συνταγματισμού*⁵ που ακολούθησε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και, αργότερα, την πτώση καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Ή όπως η διαρκής αύξηση του αριθμού των κρατών που απαρτίζουν τη διεθνή κοινωνία, όταν οι νέες έννομες τάξεις δεν είναι κατ' όνομα μόνο δημοκρατικές.

Προσχωρήσεις στη δημοκρατική αρχή που δεν υπήρξαν, ωστόσο, αδιάλειπτες, καθώς, κατά τους δύο μέχρι σήμερα αιώνες από την εμφάνισή του, ο συνταγματισμός γνώρισε και περιόδους ύφεσης. Όπως κατά τον Μεσοπόλε-

3. Ο όρος αποδίδει το καθεστώς κληρονομικής μοναρχίας στο οποίο απουσιάζει η διάκριση των εξουσιών

4. «Articles of Confederation and perpetual Union between the states of New Hampshire, Massachusetts-bay Rhode Island and Providence Plantations, Connecticut, New York, New Jersey, Pennsylvania, Delaware, Maryland, Virginia, North Carolina, South Carolina and Georgia». Η Συνομοσπονδία άρχισε να λειτουργεί μετά την επικύρωση της ιδρυτικής της πράξης από την πολιτεία του Μαίρυλαντ, την 1η Μαρτίου 1781.

5. Συνταγματισμός καλείται το φαινόμενο της θέσπισης γραπτών συνταγμάτων με κύριο στόχο την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη διασφάλιση των αρχών του φιλελευθερισμού μέσω του αντιπροσωπευτικού συστήματος διακυβέρνησης. Βλ. σχετικά, *Le constitutionnalisme aujourd'hui, textes réunis par J.-L. SEURIN, ECONOMICA, Paris, 1984.*

μο, όταν δικτατορικά καθεστώτα επιβλήθηκαν σε χώρες όπου είχαν ισχύσει πολιτεύματα διεπόμενα από το αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης. Ενώ σήμερα αντιμετωπίζει φαινόμενα που υποβάλλουν σε δοκιμασία την παραδοσιακή σημασία του. Όπως η επίδραση που δέχεται το δίκαιο των χωρών που συμμετέχουν στο διακρατικό μόρφωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ή, ακόμη, καταστάσεις που ενδιαφέρουν κατ' εξοχήν την εθνική κυριαρχία και τη δημοκρατική αρχή και απορρέουν από διεκδικήσεις, – ενίοτε υπό το πρόσχημα του διαφορετικού θρησκευματος – τις οποίες προβάλλουν μειονότητες που αποσκοπούν, συνήθως σε πρώτο στάδιο, στην υπέρ αυτών επίτευξη εξαιρετικού νομικού καθεστώτος εντός του γεωγραφικού χώρου όπου ασκείται η ενιαία κρατική κυριαρχία, και στη συνέχεια – αν αυτό δεν επιδιώκεται εξ υπαρχής – στην επίτευξη ανεξαρτησίας και ίδρυσης νέων κρατών. Αλλά και αντιπαραθέσεις μεταξύ κυβερνήσεων που εκπροσωπούν το κράτος ως λαϊκό, και θεοκρατικής έμπνευσης αντιπολιτευτικών ρευμάτων. Ή αρχών που, διακηρυκτικά, στοχεύουν στη διαφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας, όπως η αρχή της επικουρικότητας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των κρατών-μελών της, δοκιμαζόμενη καθημερινά από τη δράση διακρατικών οργάνων που καταλαμβάνει όλο και περισσότερο χώρο στην κοινοτική έννομη τάξη, εκτοπίζοντας το εθνικό δίκαιο. Τέλος, φαινόμενα όπως η προϊούσα εξασθένηση του εθνικού κράτους, οφειλόμενη στην εκχώρηση κρατικής εξουσίας σε διακρατικούς σχηματισμούς, στην ενίσχυση του «περιφερισμού», στον κατακερματισμό ενιαίων κρατών σε περισσότερα κράτη, στην αθέσπιστη διάχυση της κρατικής εξουσίας σε οικονομικές οντότητες, όπως οι πολυεθνικές εταιρίες, οι οποίες επηρεάζουν όλο και περισσότερους τομείς της κρατικής δραστηριότητας.

Φαινόμενα και καταστάσεις που αποτελούν πρόκληση για τη θεωρία ως προς το φαινόμενο του συνταγματισμού, η οποία καλείται να επαναπροσδιορίσει τη δυναμική του συνταγματικού κράτους και το περιεχόμενο θεμελιωδών εννοιών του συνταγματικού χάρτη.

3. Μέθοδος προσέγγισης του συνταγματικού δικαίου

α. Η συνήθης πρακτική

Οι επισημάνσεις αυτές οδηγούν στο ερώτημα, αν έπρεπε να υιοθετηθεί και προταχθεί η – συχνά απαντώσα σε συγγράμματα και εγχειρίδια, συ-

νήθως της αλλοδαπής βιβλιογραφίας – εκτεταμένη ιστορική ανασκόπηση και συγκριτική επισκόπηση των ανά τον κόσμο πολιτευμάτων, κυρίως των δημοκρατικών, αλλά και των λοιπών. Και αυτό, γιατί η εν λόγω μέθοδος παρουσίασης της ύλης έχει το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει την εξέταση, κατά συστηματικό τρόπο, εννοιών που σηματοδοτούν και θεσμών που πλαισιώνουν την πολιτική εξουσία, του παρελθόντος αλλά και του παρόντος και, ιδίως, την εξέταση εννοιών και θεσμών που προηγήθηκαν της καθιέρωσης της δημοκρατικής αρχής ως θεμελίου του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος. Ή αν έπρεπε να ληφθεί υπόψη, σε βάρος αυτού του τρόπου κατάστρωσης της θεματικής, το ότι επιβάλλει ένα εισαγωγικό ή παρένθετο μέρος τόσο εκτενές, ώστε είτε να διασπάται η ενότητα των αναπτύξεων είτε να επιβαρύνεται κατά πολύ το περιεχόμενο μαθημάτων με αντικείμενο το συνταγματικό δίκαιο συγκεκριμένης έννομης τάξης. Να επιλεγεί δε η άμεση εισαγωγή στην καθαυτή συνταγματική ύλη, μοιλονότι συνεπάγεται την απουσία αναδρομών σε έννοιες και θεσμούς που διευκολύνουν την κατανόηση του φαινομένου της εξουσίας και της σημασίας του συντάγματος ως καταστατικού κειμένου μιας οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας ανθρώπων.

β. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε

Εν όψει των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων αυτών των προσεγγίσεων, προκρίθηκε, ως μεθοδολογικά προσφορότερη, η ανάπτυξη του εισαγωγικού μέρους κατά συνδυασμό στοιχείων της γενικής θεωρίας του κράτους και της ιστορίας ιδεών και θεσμών που κρίνονται απαραίτητα για την κατανόηση μορφωμάτων και εννοιών κατά το πλείστο κοινών στις σύγχρονες συνταγματικές τάξεις. Με παράλληλη αναφορά σε αρχές που αποτελούν οργανωτικές βάσεις ή θεμελιώδεις αρχές του σύγχρονου αντιπροσωπευτικού και δημοκρατικού πολιτεύματος, αναγκαίες για την κατανόηση των αρχών που διέπουν το ελληνικό πολίτευμα.

Εξ άλλου, η ιστορική αναδρομή και η συγκριτική διάσταση δεν περιορίζονται στο εισαγωγικό τμήμα του κειμένου, αλλά απαντούν διάσπαρτες σε διάφορα σημεία, είτε υπό μορφή σύντομης προοιμιακής ενημέρωσης στις επί μέρους αναλύσεις είτε κατ' ενσωμάτωση σε αυτές, προκειμένου να καθίστανται, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, κατά το δυνατόν εμφανείς, η προέλευση και το αρχικό νόημα όρων και θεσμών σε σχέση προς το σύγχρονο, θεωρητικό και πρακτικό, περιεχόμενό τους. Με συνέπεια, συχνά να